
KÖNYVEK

Gilbert Edit: Az együttérzés irodalmi és vonzatai. Budapest, Pont Kiadó, 2014, 210 l.

Gilbert Edit könyve a Másikról szól. Nem a különálló, elválasztó, tőlünk különböző értelemben, hanem abban a relációban, amely hozza köztünk, a Másikhoz, a másik emberhez. Az együttérzést emeli ki a kötet címe is, amely nemcsak bahtyini utalás és erős hitvallás, de ihletlenül eltalált összefoglalása is az egybegyűjtött publicisztikák, esszék, tanulmányok témáinak is. A kötet a kétezres évek elejétől tartalmaz korábban már megjelent írásokat, könyvrecenziót, színházkritikát, konferenciabeszámolót éppúgy, mint táncterápiás esszét, helyenként reflektálva az azóta eltelt idő történéseire.

A szerző a pécsi egyetem Modern Irodalomtörténeti és Irodalomelméleti Tanszékének docense, az orosz irodalom kutatója, Ljudmila Ulickaja első hazai fordítója és kiváló ismerője. Könnyen hihetnénk, hogy irodalmi, irodalomtudományi, komparatistikai kérdések és problémák, diszkussziók leírásával találkozunk, de ez csak nagyon kis részben igaz. A szerző maga is pontosításra inti saját magát a bevezetőben: nem pusztán „irodalomról” lesz szó, hanem „kultúráról”. Itt még nem derül ki, csupán a teljes kötet elolvasása után válik nyilvánvalóvá egy másik vezérlő gondolat, az, hogy ebbe a kultúrába belehelyezkedve, annak tagjaként, alakítójaként, érző és értő továbbgondolójaként a szerző is nagyon erősen jelen van a kötetben a maga identitásképző élményeivel, tapasztalataival, érdeklődési körével. Személyes könyv ez, még ha elsőre jól „titkolja” is, ahol paradox módon mégsem a szerző személye az érdekes, sokkal inkább az a módszer, amelynek segítségével megmutatja, hogyan lehet úgy tematizálni, fókuszba emelni olyan, valójában égető kérdéseket, amelyek csak látszólag szólnak szűkebb közönségnek. A laikus beemelése nemcsak gesztus Gilbert Edit könyvében, hanem valódi, őszinte vágy, annak megvallása, hogy csak a „másikkal” együtt válnak teljessé, tölthetők fel saját értelmezési kereteink

is. Jól érzékelteti ezt a felfogást az a rövid részlet, amelyben szerző és szerkesztő együttműködéséről, e két fél érzékeny, mégis – jó esetben – stabil kapcsolatáról és előremutató közös együttműködéséről ír. A szerkesztő – ahogy írja –, a szerző számára az örök, archetipikus „másik”: első, ugyanakkor mégiscsak szakmai olvasó, másik, avagy második szem, szigorú, de jó szándékú apa vagy éppen engedékeny keresztanya, attól függően, hogy milyen attitűdöt kíván meg a szöveg születése. A szerkesztő szinte sosem dolgozik az előtérben: háttér munkás ő, bizonyos szempontból segítő szakember, tükör, amelyben a készülő szöveg elsőként pillanthatja meg önmagát. Egyetlen kiragadott példa, amely arra irányítja a figyelmet, hogy a másira való nyitottság szükségessége, a másik – akár fizikai, akár átvitt értelmű – beengedése nem pusztán humánus vonás vagy jól hangzó frázis, hanem egyfajta ösztönös tudás.

A bevezetőt követően négy fejezetre tagolódik a kötet, amelyben a négy nagyobb rész elkülönítése inkább csak jelzésértékű, elméleti, magában a könyvben nem kapnak hangsúlyos kiemelés ezek az elválasztó-tagoló fejezetcímek, a fejléc sem mutatja külön az egyes tanulmányok vagy részegységek címeit. Ez már csak azért is implikálja a tanulmányok összeolvasását, mert valójában a szerző személyének nyilvánvaló összefűző erejénél jóval több az, ami egybekapcsolja őket, mint ami elválasztja.

Az első részben olvasásszociológiai recenzió kapott helyet és biblioterápiás ars poetica, mely elválaszthatatlanul kapcsolódik a mai irodalomtanítás dilemmáihoz – az általános iskolaitól az egyetemi szintig. A biblioterápia elméletének egyik leglényegesebb pontja a műválasztás kérdése, egész pontosan az, hogy milyen típusú szöveget választ a terapeuta a többszólamú beszélgetések kiindulópontjával. Gilbert ebben a kérdésben egyértelműen amellett áll ki, hogy az esztétikailag értékes, minőségi szépirodalom alkalmas arra a maga komplexitásával, nyelvi megformáltságával és szövegkohéziójával, hogy egyrészt megtartsa az olvasót, másrészt a szöveg-

ben kínált megoldási lehetőségek és megküzdési mechanizmusok láttatásával mintát és segítséget nyújtson neki. A terapeuta szerepét elsősorban abban látja, hogy irodalmi és pszichológiai kompetenciájával van jelen a beszélgetésekben, kibontja és kibontatja a mű egzisztenciális tartalmát úgy, hogy közben minél inkább érvényre jusson és tudatossá formálódjon a beszélgetésben részt vevők egyéni érintettsége, olvasata, amely alkalmas arra, hogy kognitív és/vagy érzelmi változást idézzen elő az illető személyiségében. Ez megtörténhet, meg is történik egy „normál” irodalomórán is, de legalábbis meg *kellene* történnie, vallja a szerző: mikor a gyermek rájön, hogy életszerű az irodalom, és róla szól, az ő problémáival (is) foglalkozik, segítséget ad neki. A szerző kitüntetett szándékának keresése vagy a hermeneutikai szempontú szövegelemzések felől a biblioterápiában arra tolódik a hangsúly, hogy a mű olvasatai maguk is narratív struktúráként jelennek meg. Gilbert felfogásában hangsúlyos azonban még az a nézőpont is, amely nem pusztán a beszélgetések kiindulópontjaként, egyfajta asszociációs gyújtópontként tekint a szövegre, hanem folyton vissza-visszatér hozzá, magából a mű szövetéből kifejtve a lehetséges azonosulási és cselekvési mintákat, megoldási lehetőségeket.

A második rész középpontjában a nő áll: az író nő, az értelmiségi, a vidéki, a gyermeket szülő, konferencián előadó, továbbmenve: csecsemővel konferencián előadó nő. Gilbert Ljudmila Ullickaja és Szabó Magda művein keresztül vizsgálja, veti össze, tanulmányozza és kutatja, hogy létezik-e, megvalósul-e egyfajta nőinek nevezhető látás- és gondolkodásmód a szövegeikben, felhasználva a feminista irodalomtudomány, a nő-kutatás és a gender studies által előtérbe állított kérdéseket is. Persze az, hogy mit nevezünk *nő*-nek, csak látszólag egyszerű kérdés. Ullickaja és Szabó életművének – közvetetten és csak másodsorban, de le nem választhatóan életének – összehasonlítása rendkívül érdekes részleteket tár fel, és ismét visszairányítja a figyelmet a másik kérdésre, hiszen a szerző a mássághoz való viszony narratívájaként definiálja a Szabó-életmű egyik kiemelkedő regényét, *Az ajtót*, amely ily módon értelmezték szerint az együttérzés nehézségeiről szól. Ullickaja elbeszélői stratégiáit, karaktereit vizsgálva pedig arra a következtetésre jut, hogy inkább tekinthető öko- vagy humanista feministának, aki az emberi lét egzisztenciális jellemzői

közé sorolja a nőiség jellemzőit, és innen, a nő felől közelítve tudja leginkább megragadni az egyetemes lét érzéseit és paradoxonait. Teljesen más szempontból, a „vidéki”-vel összefüggésben taglalja a nőiség kérdéseit az az írás, amely a szerző 2011-es, kolozsvári VII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson a kortárs magyar kisebbségi irodalmak szekciójában elmondott gondolatait foglalja össze. A közgondolkodás tematizálására tett kísérletként egy fontos, ez idáig sokszor és sokak által elhallgatott probléma kiemeléseként is felfoghatjuk a valójában nem provokációnak, sokkal inkább közös gondolkodásra ösztönzőnek szánt kérdést: mit jelent, hogy írható körül, hogy fogható meg az értelmiségi, vidéki, női lét? A sztereotip gondolkodáson túl szerinte nehézséget okoz maguknak a szavaknak – azaz női, vidéki – a manipulatív, inkorrekt, jelentésátrákasokkal és csúsztatásokkal terhelt használata. A szerző megszólítja az érintetteket is, felhívva a figyelmüket a saját felelősségük kérdésére, arra, hogy ők is elfogadják ezt a helyzetet, nem, vagy csak ritkán törekszenek arra, hogy megkeressék a megfelelő fórumokat és beszédtemákat tegyék hátrányaik mibenlétét. Azt is vizsgálja Gilbert, hogy vajon kortárs nőirodalmunk felfedezte-e, magáévá tette-e már ezeket az alakzatokat, és arra jut, hogy egy-két szerző – Tóth Krisztina, Kiss Noémi, Galgóczi Erzsébet – műveitől eltekintve az értelmiségi nő alakja Szabó Magda író-, orvos-, tanár- és kutatófigurái óta hiányzik irodalmunkból.

A kötet harmadik része az *Orosz irodalmi víziók: Csehov, Bulgakov, Ullickaja vonzásokörei* címet kapta. A csehovi világ érvényességét, örökségét két irányból vizsgáló, nálunk a szavesebb közönség által kevésbé olvasott kortárs orosz írókat mutat be a fejezetet nyitó tanulmányban, az irodalomkritikusként is termékeny Viktor Jerofejevet és Alekszandr Melihovot. Majd a lágerirodalom peremén elhelyezkedő orosz szenvedéstörténeteket hasonlít össze – Georgij Vlagyimov *Egy őrkutya története* és Ligyija Csukovszkaja *Sorszáma 344* című regényeit –, végül Ullickajával zárul a rész. A hazánkban is rendkívül népszerű orosz író műveinek szakértő ismerőjeként együttérzéssel elemzi a szerző a *Daniel Stein, tolmács* című különös, naplórészletekből, levelekből és különféle (ál)dokumentumokból összefűzött regényének „megható kudarcát”. Ullickaja narrációjáról, autobiografikusságának lehetőségéről,

vallomosságáról, a műveiben megjelenő nőalakok jellemzőiről, valamint konkrétan egy-egy művéről több helyen, több írásban is olvashatunk a kötetben. A fejezetet záró esszé az Ulickaja-művek magyarországi recepciótörténetének egyes részleteivel egészíti ki a portrét, felvetve azt a kérdést is, hogy mennyiben befolyásolja a művek eredetétől eltérő hazai fordítási-kiadási sorrendje az olvasói befogadást.

Egymásra vetülő perspektívák értelmezési lehetőségeit kínálja a negyedik rész, az első olvasásra már-már zavarba ejtően változatos témakörökben: színházról, nyelvelméletről, transztáncról éppúgy szó esik, mint irodalomról. Végül mégis szépen kirajzolódik a polilógus megteremtési kísérlete: a szerző nemcsak olvasójától kívánja, vágyja, hogy párbeszédbe bocsátkozzon a felvetett témákkal, de saját magát is megszólítja, újrairja, feltöri a lezárt szövegkorpuszokat, és kiegészíti őket az azóta eltelt időben született gondolatokkal, történésekkel. Legyen szó akár Tóth Krisztina első prózakísérletéről, a *Vonalkódról*, Vidnyánszky Attila színházáról a 2012-es Csokonai Fesztiválon, nyelvi és fordításelméleti kérdésekről vagy Polcz Alaine *Asszony a fronton* című művéről, talán a kötetet záró fejezet írásai rezonálnak a legerősebben a bevezetőben megfogalmazott Másikkal kapcsolatos hitvallásra. Megrázó példája ennek a Polcz traumaszövegét elemző íráshoz fűzött megjegyzés, amelyben a szerző arról ír, hogy Alekszandr Melihov az oroszul elérhető *Asszony a fronton*-részletekre reagálva kifejtette, hogy a könyvet minden orosz embernek el kellene olvasnia, mert az jobban szolgálná a nemzetek közeledését, mint bármely hivatalos propaganda. Hangulatában a legkülönlegesebb minden bizonnyal a transztáncról szóló elmélkedés, mely csak látszólag lóg ki a már sokat említett Másik-tematikából: egyedül, saját gondolataiba és testérzékeléseibe merülve egyfajta belső, önismereti, terápiás utazás során az ember önmaga legrejtettebb lényegével találkozhat, ha elég bátor ezt a lépést megtenni. A tudat átmeneti elengedése után tudatosabbá válunk, írja a szerző. Problémák oldódnak meg, megoldások születnek. A polilógus megteremtésével, mozgásban tartásával a szerző célja is mintha ez lenne, hangsúlyozottan nem kierőszakoltan, nem mindenáron nyugvópontra, sokkal inkább arra törekedve, hogy az egymástól eltérő, egymást kiegészítő, versenybe szálló vagy éppen megerő-

sító szövegek előrevigyék kulturális, közéleti, tudományos vagy éppen személyiségfejlődési ügyeinket.

BARSÍ NIKOLETTA

Anikó Ádám: Du vague des frontières. Littératures, langues & espaces. Collection Eidos, série Retina, Paris, L'Harmattan, 2015, 142 l.

Bár első ránézésre, a cím és fülszöveg alapján térpoétikai esszék gyűjteményének tűnik Ádám Anikó irodalomtörténész-fordító (a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Francia Tanszékének vezetője) könyve, mégis jóval több annál. A kötet kilenc plusz egy tanulmánya – hiszen a bevezetés (Introduction) is nyugodtan tekinthető annak – az aktuális francia, valamint frankofón irodalomkritika, a fordításelmélet és a francia–magyar kapcsolatok olyan széles spektrumát tárja elénk, mely a maga nemében páratlan, és amely elemzéseknek csupán vezérfonala, összekötő eleme a tér, az espace fogalma. Illetve, hogy egészen pontosak legyünk, a különféle irodalmi, valamint nyelvi terek közti elmosódó határvonalak, konkrét vagy elvont határátlépések tematikája adja az esszék kiindulópontját, amelyből aztán kifejezetten olvasmányos, érdekes és továbbgondolásra invitáló reflexiók bontakoznak ki.

Amint már említettük, a gondosan szerkesztett kötet olyan bevezetéssel indul, mely már önmagában felér egy tudományos esszével: a fordító és az olvasó fogalmának, szerepének összefonódását tárgyalja, röviden bemutatva azt az alap-problematikát, amelyet a további fejezetekben majd részletesebben is elemez. Nyilvánvaló, hogy a fordítás-olvasás mindig interpretálás is egyben. Ha viszont elfogadjuk azt a megállapítást, hogy a nyelvek és szövegek különféle világlátást közvetítenek („les langues s'articulent autour de visions du monde”), akkor vajon a fordító-olvasó képes-e teljesen átültetni az adott látásmódot a saját nyelvére vagy a lehetetlent kísérli meg – teszi fel a kérdést Ádám. A kötet további írásaiban azt vizsgálja, ehhez milyen nyelvi és civilizációs konfliktusokkal kell megküzdnie, milyen feszültségeket kell feloldania az irodalmi szövegek tekintetében. E konfliktusok csoportosításának megfelelően tagolódik két részre a könyv: az elsóban (Frontières des espaces litté-